Experiența maternității în cel mai mare penitenciar de femei din Mexic

Ioana Dana OBRINTESCHI IANCU

Universitatea din București
Bucharest University
Personal e-mail: dana_obrinteschi@yahoo.com

Being a Mother in a Mexican Prison

Abstract: This research represents a radiography of motherhood in the largest Women's Prison in Mexico and Latin America - Saint Martha Social Rehabilitation Center for Women, located in Mexico City. In April 2020 there were detained 1247 women, 80% of them mothers. The focus of the study is on those female prisoners who became mothers during their detention period and chose to keep their babies with them inside the prison. Interviews have revealed that the average length of their sentence is approximately 27 years and, in many cases, the baby's father is in prison as well. The study starts with analyzing the social costs of women's incarceration and follows the respondents' path, from the moment they find out that they are pregnant to day-to-day aspects of a mother's and a child's life in a prison and to the moment they are separated from their children. The reasons why couples decide to have a baby are taken into account, along with the living conditions, the baby's nutrition, health care, early education and the way the mother expects her baby's emotional development to be affected, by the fact that he/she had spent the first years of life in prison.
Keywords: motherhood in prison, convicted mother, Mexico, good mother.

Citation suggestion: Obrinteschi Iancu, Ioana Dana. "Experiența maternității în cel mai mare penitenciar de femei din Mexic." *Transilvania*, no. 11-12 (2020): 82-89. https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.10.

Introducere

În literatură, cinematografie, artă, dar și la nivelul simțului comun, imaginea femeii-mamă apare frecvent idealizată. Statutul pe care maternitatea îl oferă aduce simpatie, dă autoritate morală și face femeia demnă de încredere.

Un rol important în construcția socială a genului l-a avut medicina secolului al XIX-lea, ai cărei specialiști au conchis că posesia unui uter și a unui creier cu câteva zeci de grame mai ușor[1] sunt caracteristicile de bază ale fizicului și psihicului feminin. În consecință, „pentru a-și păstra sănătatea, femeia trebuia să-și exercite capacitatea reproductivă, să aibă îndeletniciri în interiorul locuinței și să evite orice activitate care contravine blândeții materne". Încălcarea acestor recomandări era considerată un abuz împotriva naturii sale fragile, astfel încât tinerele fete erau educate să devină soții și mame devotate și erau ținute departe de „pericolul" unei intense stimulări intelectuale, pentru care creierul lor nu era echipat. Despre femeile care îndrăzneau să practice un sport sau să manipuleze arme se credea că inevitabil vor ceda demenței în fața unei activități atât de străine corpului și minții lor (Fauvel, 2013:30).

Conformismul și obediența transmisă din generație în generație pe linie feminină au avut ca rezultat un număr mic de femei care au îndrăznit să încalce normele sociale și legale, motiv pentru care studiul criminalității feminine nu a stârnit atenția cercetătorilor până în 1960, când activistele feminismului și-au îndreptat atenția și spre probleme legate de sexualitate, drepturi reproductive și acces la justiție.

Odată cu reducerea inegalității de gen a crescut și implicarea femeii în diverse sfere ale cotidianului, printre care și cea infracțională, fapt despre care, în 1970, presa din SUA spunea că ar fi „efectul secundar negativ al emancipării femeii" (Steffensmeier și Allan 1996:468). Iar statisticile World Prison Population List[2] arată că populația carcerală feminină a suferit la nivel mondial, după anul 2000, o creștere de 50.2% comparativ cu 18.1% înregistrată în rândul bărbaților. Dacă acum 20 de ani, la nivel mondial, numărul total al femeilor aflate în penitenciarele lumii era de aproximativ 465.900, în 2017 acesta a ajuns la 714.417, cele mai multe fiind în Statele Unite ale Americii (211.870), China (107.131) și Rusia (48.478). Mexicul se află pe locul 10 în acest clasament, cu un total care, urmând trendul mondial, a crescut de la 6.813 în anul 2000 la 10.832 în 2017. Chiar și în contextul acestei creșteri, femeile private de libertate continuă să reprezinte un procent foarte mic din totalul deținuților (6.8% mondial și 5.2% Mexic), ceea ce face ca atenția să fie centrată în special pe bărbați. Observând acest fapt și recunoscând nevoia abordării situației femeilor într-un mod diferit de cea a bărbaților, Biroul pentru Prevenirea Criminalității și Combaterea Traficului de Droguri (UNODC) din cadrul Organizației Națiunilor Unite (ONU) a elaborat în anul 2010 un set de 70 de reguli globale referitoare la tratamentul

femeilor private de libertate - Regulile Bangkok[3]. Aplicarea lor diferă în funcție de contextul legislativ, social, economic și geografic al fiecărei țări, însă dezideratul este asigurarea unui tratament adecvat nevoilor femeilor și reducerea inegalităților dintre acestea și bărbați în ceea ce privește tratamentul post condamnare. Deși regulile 57- 62 îndeamnă ca, în cazul femeilor, aplicarea pedepsei privative de libertate să fie dispusă numai după ce a fost analizată situația particulară a fiecăreia și eliminate posibilitățile măsurilor alternative, Mexicul este încă reticent la punerea în practică a unor astfel de recomandări, chiar dacă ele se regăsesc în prevederile Legii naționale a executărilor penale.

Costurile sociale și economice ale încarcerării femeii

Primul studiu centrat pe costurile sociale și economice ale încarcerării femeilor a fost realizat în 1999 în Anglia. Acesta aduce în discuție atât resursele pe care le consumă statul cu întreținerea și îngrijirea medicală și psihologică a femeilor în penitenciar și supravegherea lor postdetenție, cât și pierderile datorate faptului că acestea nu sunt productive pe perioada detenției, deci nu plătesc taxe. Acestor argumente, perfect valabile și pentru populația carcerală masculină, li se însumează costurile aferente îngrijirii copiilor lor. Studiul estimează că 45% dintre femei aveau copii în grijă la momentul arestării, iar 8% dintre aceștia au fost preluați de instituțiile statului. În ceea ce privește costurile sociale, se constată că, separați de mamă pe termen lung, minorii rămași acasă, dar în special cei preluați de stat, dezvoltă dificultăți de relaționare și sunt predispuși la sărăcie și excluziune socială (Wolfe, 1999). Același studiu a fost reluat în 2008, tot în Anglia, de New Economic Foundation,, iar rezultatele au fost similare, semn că în aproape 10 ani nu s-au operat modificări legislative sensibile la gen.

În 2003, Woman Prison Association atrăgea atenția asupra faptului că extensiile încarcerării femeii sunt mult mai greu de controlat decât cele ale bărbaților, femeile fiind nu numai liantul familiei, ci și responsabile de prepararea hranei, îngrijirea casei și a membrilor întregii familii, care în majoritatea cazurilor include copii și persoane vârstnice dependente. În acest context, Miller (2005) consideră injustă egalitatea tratamentului pentru reprezentanții celor două sexe în fața legii, întrebându-se de ce pentru fapte similare pedepsele femeilor sunt egale cu cele ale bărbaților, dacă pentru încarcerarea lor societatea are costuri mai mari. În plus, constatările lui Miller au ca punct de plecare faptul că majoritatea femeilor care au ajuns să încalce legea au fost în trecut victimele violenței de gen (abuzul fizic și sexual în copilărie este de 5 ori mai întâlnit la femeile încarcerate decât la bărbați), care s-a produs dintr-o neglijență a societății care nu a știut să le ocrotească la acea vreme, însă peste ani ajunge să le condamne, pierzând din vedere agresorul de la origine.

Tot în categoria costurilor sociale se înscrie și victimizarea secundară la care femeile sunt supuse în urma comiterii unei infracțiuni. Autoare precum Briseño (2006) și Aguilera (2010) surprind faptul că societatea este mai dură atunci când critică o femeie care a încălcat legea decât un bărbat, acesteia i se reproșează nu numai infracțiunea comisă, ci și faptul că nu a respectat rolul de soție și mamă responsabilă, eșuând astfel în îndeplinirea „obligației" sale principale.

Mama în cultura mexicană

Situat în inima metropolei Mexico City, „Monumento a la Madre" (Monumentul mamei) este un ansamblu statuar din ciment care comemorează maternitatea. Locația sa și justificarea inscripționate în piatră, „Pentru cea care ne-a iubit înainte de a ne cunoaște", subliniază centralitatea maternității în societatea mexicană. Monumente similare se află în diverse părți ale Mexicului precum Merida, Guadalajara și Tijuana. În plus, în Mexic mamele au primit o zi națională, „Dia de las madres" (Ziua mamelor), sărbătorită cu fast în fiecare an pe data de 10 mai. Ideea de a oferi mamelor în semn de recunoaștere o sărbătoare națională a apărut în 1922, ca răspuns la campania activistei Margaret Sanger, o infirmieră originară din SUA care încerca prin diverse medii să informeze femeile mexicane despre posibilitățile de contracepție, într-o epocă în care atât politicienii, cât și Biserica Catolică promovau familia așa cum o lăsa Dumnezeu (Guttierez, 2017).

Greutatea simbolică a figurii materne provine și din importanța Fecioarei de Guadalupe (reprezentarea locală a Fecioarei Maria), care în cultura mexicană reprezintă mai mult decât imaginea mamei bune, blânde, cu putere mare de sacrificiu; încă din secolul XVI, ea face parte din identitatea națională, având ca adepți chiar și persoane din afara Bisericii Catolice. În contrast cu aceasta este poziționată La Malinche, o prințesă indigenă acuzată de trădare și găsită responsabilă de înfrângerea rapidă a popoarelor indigene și de prăbușirea întregului imperiu aztec, deoarece, depășindu-și rolul de mediatoare între indigeni și spanioli, a născut copilul lui Hernán Cortés, liderul conquistadorilor spanioli (Valdeon, 2013). În cazul acesta, maternitatea a reprezentat întruparea trădării și a transformat-o în „mamă rea", dovadă a faptului că evaluarea rolului maternal este pur subiectiv, iar circumstanțele concepției influențează aprecierea față de mamă.

Datele puse la dispoziție de Banca Mondială[4] arată că rata natalității a scăzut constant în Mexic în ultimii 50 de ani. Dacă în 1970 aceasta era de 6.61, iar în 1990 de 3.47, în 2018 a ajuns la o valoare de 2.12. Cu toate că Institutul Național de Statistică și Geografie (INEGI) afirmă că dimensiunea familiei s-a redus, iar implicarea tatălui în creșterea copiilor este în creștere[5], chiar și în regiunile urbane ale Mexicului femeii continuă să i se atribuie ca rol principal acela de mamă. Gallardo și Tovar (2019), studiind presiunea socială exercitată asupra femeilor din mediul academic mexican care nu își doresc copii, subliniază faptul că cei din jur, indiferent de ocupație și nivel de studii, nu pot rămâne indiferenți în fața unei astfel de decizii și încearcă „să le corecteze" folosind diverse tehnici și argumente. Cum penitenciarul se constituie ca o microsocietate care adoptă și conservă normele culturale din afara lui, exacerbându-le uneori din cauza contactului redus cu exteriorul, pentru femeile încarcerate maternitatea apare ca fapt natural care ignoră constrângerile exterioare.

Legislația și mediul penitenciar mexican

Mexicul este stat membru ONU încă din 1945, de la înființare, dar face parte și din Organizației Statelor Americane (OSA), ceea ce înseamnă că, în elaborarea legislației naționale, ține cont

de recomandările ambelor organizații. Cu referire la situația persoanelor încarcerate, în general există două documente de referință: Ghidul de principii și bune practici pentru protecția persoanelor lipsite de libertate în țările Americii, elaborat de Comisia Interamericană pentru Drepturile Omului în anul 2008, și Regulile Nelson Mandela (ONU, 2015). Special pentru tratamentul femeilor există Regulile Bangkok, elaborate de ONU în 2010.

La nivel național, respectând Convenția pentru drepturile copilului (1989), Legea executărilor penale (2016)[6] este cea care reglementează situația persoanelor private de libertate. În ceea ce priveşte situaţia mamelor, aceasta conţine două tipuri de precizări: cele cu titlu de obligativitate, precum depturile femeilor încarcerate (art. 10), printre acestea și dreptul de a păstra custodia copilului minor și de a-l ține cu ea în penitenciar până la vârsta de 3 ani (pentru că legislația anterioară permitea copilului să rămână în penitenciar alături de mama sa până la vârsta de 6 ani, iar celor născuți înainte de schimbarea legislației nu li se poate nega acest drept; în prezent, în penitenciarele mexicane, vârsta la care mama și copilul se despart este diferită în funcție de momentul nașterii) şi cele pentru care transpunerea în legislația statală și acordarea este opţională, precum substituirea și suspendarea temporară a pedepselor pentru anumite categorii de femei condamnate, printre care și cele care sunt unicul îngrijitor al unui copil mai mic de 12 ani sau al unuia cu dizabilități, indiferent de vârsta acestuia (art. 142-144). Legislaţia statală aplicabilă în Mexico City, locaţia penitenciarului studiat, este Legea unităților penitenciare din Districtul Federal[7]. Aceasta nu face nici un fel de precizări referitoare la posibilitatea substituirii sau suspendării temporare a pedepselor pentru femeile mame.

Din cele 300 de unități penitenciare aflate pe teritoriul țării, 21 sunt destinate femeilor. Acestora li se adaugă mai multe secții adiacente aparținând penitenciarelor de bărbați. Comparând situația femeilor cu cea a bărbaților, Diagnosticul Național al penitenciarelor din Mexic (2019)[8], elaborat de Comisia Națională a Drepturilor Omului (CNDH), dezvăluie că centrele de femei sunt mai curate decât cele de bărbați, iar activități ilicite precum corupția și șantajul sunt rar întâlnite. O altă diferență majoră este lipsa „autoguvernării", problemă endemică a penitenciarelor mexicane de bărbați, cu impact major asupra siguranței din interiorul unității. Același raport arată și evoluția în timp a numărului de copii care locuiesc în interiorul unităților împreună cu mamele. Anul 2016 a înregistrat un număr de 618 cazuri, cea mai ridicată cifră din ultimul deceniu, după care numărul a scăzut la 444 în 2017, 436 în 2018 și 362 în 2019. Cei mai mulți (81 în 2016, 63 în 2018 și 56 în 2019) se află în penitenciarul unde a fost realizată cercetarea - Centrul de Reabilitare socială pentru femei Sfânta Marta Acatitla, unul din cele două penitenciare de femei ale capitalei mexicane, cel mai mare din America Latină, având o capacitate de 1600 de locuri. Actuala construcție a fost inaugurată în anul 2004 și, de când a fost dată în folosință până în 2016, când populația carcerală a început să scadă ca rezultat al schimbărilor legislative, a funcționat cu un indice de ocupare de peste 150%, ceea ce i-a grăbit degradarea. Ultimele date furnizate de Subsecretariatul Sistemului Penitenciar din Mexico City[9] arată că, din cele 1247 de femei care la sfârșitul lunii aprilie 2020 se aflau în Centrul Sfânta Marta, aproximativ 80% sunt mame. Alte 6 erau la acel moment însărcinate, iar numărul copiilor care locuiau împreună cu mama în penitenciar era de 55, cu vârste de până la 6 ani. Aceștia sunt incluși în statisticile populației vulnerabile alături de LGBT, persoane cu dizabilități, persoane vârsnice, purtători de HIV și populație indigenă.

Referitor la condițiile de viață oferite acestora, CNDH[10] analizează pentru fiecare penitenciar, în fiecare an, 5 parametri, printre care și atenția pentru persoanele cu nevoi speciale, categorie în care sunt incluși și copiii, și emite un calificativ. Din totalul de 21 de penitenciare pentru femei din Mexic, Centrul Sfânta Marta se află pe locul 7, cu un calificativ mai mare decât în anii precedenți și considerat mulțumitor având în vedere dimensiunile centrului și toate provocările administrative specifice unui număr atât de mare de persoane încarcerate.

O altă instituție mexicană care supervizează condițiile de detenție este Observatorul penitenciar mexican[11], care în 2018 a realizat o analiză a situației mamelor din toate penitenciarele țării. Rezultatele coincid cu cele ale raportului CNDH și arată că, în Centrul Sfânta Marta, copiii primesc mai multă atenție din partea conducerii unității față de alte penitenciare din țară, însă nu le sunt oferite haine, încălțăminte și materiale școlare, iar mamele au nevoie de susținere financiară din afară pentru o îngrijire optimă a copiilor. Cu toate acestea, 90% dintre ele s-au declarat mulțumite și foarte mulțumire de serviciile primite în mod gratuit, iar 72% mulțumite și foarte mulțumite de bunurile primite, în timp ce media națională de satisfacție este pentru servicii de 51%, iar pentru bunuri de 64%.

Metodologie

Studiul este unul bibliografic tematic, abordează calitativ o parte din povestea vieții femeilor în penitenciarul Sfânta Marta din Mexico City, anume experiența maternității în detenție. Culegerea de date a avut loc în perioada 29 iulie 2019 – 2 septembrie 2019 cu ajutorul interviului semi-structurat. Alegerea Centrului de Reabilitare Sociala Sfânta Martha din Mexico City ca unitate pentru desfășurarea studiului a survenit în urma consultării statisticilor oficiale cu privire la numărul de copii pe care îi are în custodie fiecare penitenciar de femei din Mexic[12]. Astfel, a fost aleasă unitatea care găzduia cei mai mulți copii, în număr de 56, aceștia locuind împreună cu mama într-o secție special amenajată a penitenciarului până la vârsta de maxim 6 ani. Rezidentele centrului au fost invitate să participe la studiu în ordine alfabetică, penitenciarul punând la dispoziție o listă cu numele celor 55 de mame, dintre care au fost intervievate 18, alese în funcție de disponibilitate. Nu s-au înregistrat refuzuri de participare, însă cea mai mare parte a deținutelor nu au putut fi localizate, aflându-se la cursuri, muncă sau vizită. Interviurile au avut loc cu toate respondentele în același spațiu care a asigurat condiții optime de liniște, lumină și confidențialitate, în sală aflându-se doar cercetătoarea și respondenta. În prealabil le-a fost explicat scopul științific al studiului, faptul că participarea este voluntară, refuzul nu atrage nici un fel de sancțiuni, iar interviul poate fi oprit oricând. Acordul a fost manifestat prin semnarea unui consimțământ de

participare. Durata interviurilor a variat de la 30 la 50 de minute, în funcție de deschiderea fiecărei femei spre a oferi răspunsuri detaliate întrebărilor. Toate interviurile au fost complete, chiar dacă unele au conținut mai puține amănunte. Participantele nu au primit nici un tip de recompensă pentru participare. Analiza datelor a urmărit să răspundă la două întrebări de cercetare: 1. Cine sunt femeile care devin mame pe perioada detenție? și 2. Cum trăiesc ele (fizic și emoțional) această etapă din viața lor? În ceea ce privește limitele, mediul penitenciar în general impune anumite constrângeri în realizarea de cercetări, mult mai multe dacă acestea nu sunt coordonate de organisme naționale sau internaționale cunoscute. Datele provin exclusiv de la deținute, nu au fost comparate cu cele din bazele de date ale penitenciarului, deoarece nu s-a obținut permisiunea. Imposibilitatea de a folosi un reportofon a dus la pierderea unei părți din informație, transcrierea neputând fi perfect fidelă, iar perioada de timp în care a fost autorizată culegerea datelor raportată la realitatea din teren a fost foarte scurtă.

Profilul femeii care devine mamă în penitenciar

Femeie aflată la prima faptă de natură penală, cu vârstă de aproximativ 28 de ani (la nașterea primului copil în detenție) și o condamnare medie de 27 de ani pentru o faptă cu grad ridicat de pericol social (cel mai frecvent complicitate la răpire), pentru care se declară nevinovată. Întreține o relație de concubinaj cu un bărbat pe care l-a cunoscut în timpul detenției prin intermediul colegelor. Condamnarea lui este mai mare, acesta fiind judecat în calitate de autor. Nu se află la prima naștere, însă copilul conceput pe perioada detenției, în timpul vizitei intime, după aproximativ 5 ani executați, este unul planificat și primul pe care îl are cu actualul concubin, pe care îl consideră „un tată responsabil". A finalizat ciclul secundar de educație, iar înainte de implicarea în faptă era angajată cu forme legale. A fost criticată de colegele de detenție pentru curajul de a aduce un copil pe lume în timpul pedepsei, însă ea se consideră o mamă bună. Deși copilul poate părăsi oricând penitenciarul, își dorește să îl păstreze lângă ea până la împlinirea vârstei la care legea prevede pentru el obligativitatea de a părăsi penitenciarul. Îl va lăsa în grija bunicilor, timp în care va cere redeschiderea și rejudecarea cauzei pentru care este condamnată și va încerca din nou să-și dovedească nevinovăția pentru a merge acasă, lângă copilul său.

Motivația de a aduce pe lume un copil în contextul unei condamnări privative de libertate

Din mărturisirile femeilor intervievate aflăm că principalul motiv pentru care acestea au hotărât să devină mame pe perioada detenției a fost dorința de a-și trăi viața la fel ca în afara penitenciarului, ca și când limitele impuse de regimul privativ nu ar exista. Aceasta este în strânsă legătură cu faptul că, în pofida timpului petrecut după gratii, nu au reușit să-și accepte condiția de prizoniere și nu și-au asimilat pe deplin consecințele condamnării. Văd maternitatea atât ca pe o posibilitate de a-și demonstra continuitatea în rolul de cetățeni activi ai societății, cât și ca îndeplinirea unei puternice datorii impuse pe baze culturale sexul lor, aceea de aduce pe lume copii indiferent de circumstanțele exterioare: „eu toată viața mi-am dorit să fiu mamă, ca femeie dacă nu ai copii pentru ce să trăiești?". În plus, maternitatea reprezintă și o strategie egoistă de adaptare la o realitate săracă în satisfacții: „copilul este cel mai bun lucru care mi se putea întâmpla în locul ăsta". Încarcerarea timpurie, în plină vârstă fertilă, și condamnările lungi au făcut ca o treime din respondente să aibă primul copil pe perioada detenției. Alte argumente prin care femeile și-au motivat alegerea de a deveni mame au fost „singurătatea", frica de consecințele de ordin fizic și religios ale avortului, în cazul celor care nu au planificat sarcina, și faptul că acum se pot dedica în exclusivitate creșterii, supravegherii și educației copilului, așa cum în cazul celor de afară, născuți înainte de perioada de detenție, nu au putut-o face pentru că erau implicate în diverse activități lucrative.

Starea de graviditate și nașterea

Respondentele susțin că au primit în penitenciar îngrijirea medicală necesară pe timpul sarcinii, aceasta însemnând controale periodice efectuate de ginecologul penitenciarului, acid folic și vitamine. În cazul în care au necesitat alte medicamente, acestea au primit rețetă, dar au trebuit să le cumpere din bani proprii. Perioada de graviditate este descrisă ca fiind una frumoasă și plină de speranță, dar și de gânduri în ceea ce privește partea materială. Centrul Sfânta Marta, cu sprijinul unui ONG, asigură cursuri pentru viitoarele mame în vederea pregătirii acestora pentru venirea pe lume a copilului. Femeile care se află la prima sarcină apreciază aceste cursuri ca fiind utile, în timp ce restul spun că știau aceste informații din practica de care au avut parte afară cu ceilalți copii. Alimentația pe perioada sarcinii și lactației este aceeași cu cea primită de oricare altă persoană aflată în penitenciar, „insuficientă și foarte proastă", însă deținutele au permisiunea de a găti în penitenciar alimentele primite de acasă sau cumpărate de la magazinul deschis în interior. Această permisiune a fost speculată de unele dintre ele care, profitând de calitatea proastă a mâncării și de regulamentul permisiv care nu interzice comerțul și nici banii în interiorul penitenciarului, și-au deschis mici afaceri cu mâncare tradițională (tacos cu diferite ingrediente) pentru a-și asigura atât meniul zilnic, cât și un venit suplimentar. Astfel că majoritatea femeilor, în perioada sarcinii dar și în prezent, declară că nu consumă nimic din „mâncarea de fermă" pe care le-o asigură penitenciarul, ci gătesc sau cumpără hrană în fiecare zi.

Majoritatrea femeilor susțin că au născut natural la Spitalul Penitenciar Tepepan, unde nu s-au simțit în nici un fel discriminate de medici pentru condiția lor de deținute. Acest spital asigură servicii medicale specifice nașterii numai în timpul săptămânii, pentru copiii născuți la termen; femeile care nasc în weekend și cele care nasc prematur sau suferă de complicații sunt transferate în spitalele civile apropiate, unde comportamentul personalului medical nu este la fel de amabil, iar mamele au fost puse în posturi dificile, date fiind condițiile de siguranță: „am avut tot timpul cătușe la picioare și doi gardieni lângă pat". Toate declară că atunci când și-au văzut pentru prima dată copilul au simțit „bucurie", însă majoritatea recunosc că au suferit de depresie post natală, accentuată de faptul că la momentul nașterii au fost singure, vizita rudelor fiind interzisă pe perioada spitalizării.

Condițiile de locuit, starea de sănătate și nutriția copilului

Mamele, în număr de 55, împreună cu copiii lor ocupă un etaj aparte al unuia din cele opt corpuri de clădire destinate cazării deținutelor. Ele locuiesc câte două în cameră și apreciază acest lucru ca fiind dificil în primul rând din punct de vedere al spațiului „mic și nepersonalizat... impropriu pentru dezvoltarea normală a copilului", dar și al relației cu colega de cameră, cele mai dese certuri apărând de la plânsul copiilor („când plânge, trebuie să îl faci imediat să tacă, pentru că începe și al colegei și iese scandal") și de la alimentația acestora. Toate mamele recunosc faptul că au primit lapte de ajuns în perioada lactației, iar hrana pe care penitenciarul o asigură pentru copii, în momentul în care începe diversificarea, este una de calitate, spre deosebire de a lor, însă apreciază că aceasta este insuficientă, fiind necesar să o suplimenteze din venituri proprii. Aceasta insuficiență a sistemului constituie baza diferențierii între copii și motivul multor certuri între colegele de cameră. În cazul în care ele nu reușesc să dezvolte în cameră o „maternitate comună" în interiorul căreia cei doi copii să împartă jucăriile și să primească aceleași alimente, se ajunge în situația unui dezavantaj dureros pentru una dintre părți: „fata mea vede la el cereale și vrea și ea, dar eu nu am bani să îi cumpăr, așa că o scot din cameră cât mănâncă el ca să nu o văd plângând".

Problemele legate de spațiu sunt foarte variate și cuprind obișnuințele create de mediul carceral, cum ar fi închiderea ușilor la ora 20.00, utilizarea unui limbaj specific închisorii, dar și tot ce derivă din faptul că mamele și copiii împart curtea și toate dependințele cu restul populației carcerale: „sunt mulți oameni toxici aici, lesbiene, drogate, bătăușe... țipetelele și certurile sunt greu de evitat, copilul aude, vede și începe să înțeleagă". Din datele culese reiese că nici o mamă nu a dat atenție acestor aspecte înainte de a lua decizia de a avea un copil pe perioada detenției și nici în primii ani de viață ai copilului. Grijile în acest sens au apărut abia când acesta a început să fie conștient de ceea ce se întâmplă în jurul său și să formuleze întrebări cu care și-a pus în dificultate mama: „într-o zi îmi zice copilul - mamă, uite-l pe prietenul meu (o deținută lesbiană care se îmbracă și are rolul de bărbat în relație cu o altă deținută), nu știam cum să îi spun că e femeie, iar el a continuat și m-a întrebat cum de prietenul lui poate veni aici, la noi în curte, că eu îi spusesem că tati nu vine pentru că bărbații nu au voie aici... m-a încuiat, i-am zis că nu a mai avut loc la bărbați și de asta stă cu noi". Lesbienele și inevitabilul contact cu acestea sunt primul aspect enunțat ca îngrijorător din punct de vedere al locuirii comune, urmat de „drogate" și de faptul că „uneori miroase a marijunana tot holul".

Tot referitor la spațiul locativ se conturează și întrebările copiilor ajunși în apropierea vârstei de 3 ani, când majoritatea află în interacțiunea cu copiii mai mari faptul că „sunt la închisoare". Deși nu înțeleg exact ce reprezintă locul în care trăiesc, încep să simtă faptul că sunt izolați de exterior. Toate respondentele declară că au fost luate prin surprindere de curiozitățile copiilor, aceștia fiind în toate cazurile cei care au inițiat discuții și au cerut informații despre „închisoare" înainte ca părinții să considere oportun să le explice situația lor locativă. Mamele spun că o sursă de informații în acest sens sunt și desenele animate în care personajele care fac lucruri rele sunt duse la închisoare, fapt ce a trezit în mintea copiilor nevoia de a ști „noi ce am făcut de suntem la închisoare, când putem pleca?".

Sănătatea copiilor este monitorizată prin „Programul copilului sănătos", derulat în Centrul Sfânta Marta prin asigurarea unui control pediatric lunar obligatoriu. În urma acestuia, medicul descoperă și posibile urme de violență, caz în care anunță conducerea penitenciarului, iar mama este trasă la răspundere. În prima jumătate a anului 2019 au existat 5 astfel de cazuri soldate cu implicarea autorității statale de protecție a familiei și copilului, care în urma investigațiilor desfășurate în Centru au luat în custodie cei 5 minori, plasându-i în centre de ocrotire. Mamele acestora, care s-au dovedit dependente de droguri, nu reușeau să le asigure îngrijirea necesară. În plus, deținutele reclamă faptul că există mame care ascund cu ajutorul copiilor obiecte și substanțe interzise, profitând de faptul că, la percheziții, acestora nu li se face un control riguros.

Educația timpurie și efectele încarcerării copilului

În interiorul Centrului de Reabilitare Socială pentru femei Sfânta Marta funcționează un Centru de Dezvoltare Infantilă (CENDI) la care toate mamele au posibilitatea de a-și lăsa copiii începând cu vârsta de 45 de zile. Îngrijirea și educația acestora se realizează pe categorii de vârstă, în prezent funcționând 3 mari grupe: lactanți, preșcolari și școlari. Din cei 56 de copii aflați în penitenciar cu mamele lor, 43 sunt luați în evidența CENDI, restul de 13 fiind mai mici de 45 de zile sau „populație fluctuantă", o categorie de copii care își petrec doar weekendul cu mama în penitenciar, ei fiind înscriși la forme de îngrijire și educație externă și aflându-se în grija tatălui sau a rudelor. Această categorie este văzută de deținute ca fiind una privilegiată, contactul minorului cu exteriorul este considerat benefic dezvoltării acestuia de către toate respondentele. Situația de abandon, lipsa resurselor financiare pentru deplasarea la vizită și faptul că în majoritatea cazurilor și tatăl este în penitenciar fac ca o parte din copiii din Centru să nu fi ieșit niciodată pe porțile închisorii și să ignore faptul că dincolo de gratii există o altă lume, mult diferită de a lor, despre care știu doar ce au văzut la televizor sau ce au auzit la colegi. La unison, mamele apreciază că „pentru un copil care nu iese deloc de aici e foarte greu la 6 ani să se adapteze la viața de afară", dar în același timp consideră penitenciarul un „mediu sigur" în care copiii sunt feriți de anumite pericole: „aici nu se pierde, că toată lumea o știe că e a mea", „copii din favele sunt în pericol, nu cei de aici... avem pază, avem doctor, nu se poate întâmpla nimic aici". Respondentele observă că la nivelul micii comunități a penitenciarului „nu există ajutor din partea celorlalte", însă există un oarecare „respect pentru maternitate", atât mamele, cât și copiii fiind un grup protejat la nivelul întregii populații. „Lesbienele, drogatele și bătăușele" nu se abțin, însă au dorința ca mamele să le ocolească atunci când sunt împreună cu copiii, iar în interacțiunea cu aceștia au un comportament conform, nefiind înregistrate la nivelul Centrului acte obscene sau de violență în care să fie implicați minori și alte deținute. Cu toate acestea, „în penitenciar copiii văd multă violență", aceasta

este exercitată de înseși mamele lor asupra altor deținute și, în cazuri izolate, asupra propriului copil. În decursul culegerii de date, dezvăluirile despre mamele violente cu propriii copii au fost făcute cu referire la „alte mame din Centru", întotdeauna respondentele excluzându-se și spunând că ele, spre deosebire de alte colege, nu cred în bătaie ca formă de educație. Tot referindu-se în principal la copiii altora, ele conștientizează indirect efectele încarcerării asupra dezvoltării minorilor și toate constatările lor empirice își găsesc ecou în literatura de specialitate și le confirmă îngrijorările:

i) copiii sunt violenți pentru că văd multă violență în jur, în special la mamele lor, pe care le imită, neavând capacitatea de a le privi ca pe un contraexemplu de comportament: „învață violența de la mame... când mergem cu ei o dată pe lună la pediatru, mamele care au copii cu vânătăi îi învață să spună că au căzut, dar de fapt sunt bătuți, acei copii bat la rândul lor alți copii".

Încă din 1977 studiile lui Bandura arată că mare parte a procesului de învățare socială, inclusiv agresivitatea, se realizează prin imitarea modelelor reale din jur, mai ales a celor de referință. Copilul observă, codează informația despre comportamentul mamei și ulterior folosește acele coduri drept ghid prevalidat pentru propriile acțiuni.

ii) ar putea fi derutați în ceea ce privește orientarea sexuală, dat fiind faptul că în spațiile comune din Centru, chiar dacă mamele încearcă să evite, se întâmplă să vadă în desfășurare relații de cuplu între femei: „fata mea se uită când vede femeie cu femeie... eu îi spun să nu se uite și plec de lângă ele, dar la un moment dat o să trebuiască să îi explic faptul că lumea e diversă... sper să știe să aleagă".

Nu există încă evidențe clare care să arate faptul că interacțiunea cu persoane gay ar putea influența orientarea sexuală a copiilor. Studiile centrate pe copiii cu părinți cupluri de homosexuali și lesbiene au rezultate contradictorii. În timp ce Canadian Psycological Association (2006) nu găsește diferențe majore în ceea ce privește dezvoltarea psihologică și construcția identității de gen între copiii cuplurilor heterosexuale și cei ai cuplurilor gay, Cameron (2006), în urma studierii unui număr de 77 copii cu părinți gay, arată că 23 dintre ei împărtășesc inclinația sexuală a părinților, dintre aceștia cei mai mulți fiind fete ale cuplurilor de lesbiene.

iii) le este străină interacțiunea zilnică între părinți, rolul tatălui este suplinit în totalitate de mamă și nu au un bărbat ca model, astfel încât își pot forma o imagine incompletă despre familie și despre sine: „educația pe care i-o dă mama nu e la fel cu educația pe care i-o dă mama și tata... într-o familie copilul învață că și bărbatul e parte din tot ce se întâmplă... învață normalitatea conviețuirii cu un bărbat zi de zi, mai ales că e fată".

Copilăria mică este etapa în care se formează identitatea de gen. În această etapă, este imperios necesară prezența în preajma copilului a persoanelor de ambele sexe. În cazul fetei, interacțiunea cu tatăl „o confirmă în diferența lor sexuală", prezența lui permițându-i „să se separe și să se diferențieze de mamă". Astfel, tatăl „o ajută să-și câștige individualitatea de femeie", iar absența lui o lasă „într-o identificare și într-o simbioză cu mama, trăind o feminitate de împrumut, imitând un model... fără a-și putea dezvolta propria feminitate și identitate" (Balaș, 2017: 3).

iv) pentru că și-au petrecut primii ani de viață în penitenciar, nu le este frică de acest loc, el fiind locul copilăriei, cel cu valoare simbolică pozitivă pentru orice copil, ceea ce poate reprezenta o predispoziție la comiterea de infracțiuni: „copiii de aici văd viața în penitenciar ca fiind normală, băiatului meu i-a plăcut aici... acum, că începe școala, am vorbit cu el la telefon și mi-a zis că el vrea să vină la școală aici, că asta e cea mai frumoasă școală, și eu îi spun că nu are de ce să stea în închisoare pentru că nu a făcut nimic rău, dar el plânge și tot repetă că vrea aici".

Până în prezent nu a existat o preocupare expresă pentru traseul copiilor care s-au născut în penitenciar și și-au petrecut aici primii ani de viață împreună cu mama, însă există cercetări care, studiind copiii cu părinți în penitenciar, au concluzionat că, în cazul acestora, riscul de a ajunge și ei în detenție este mai mare decât în cazul celorlalți copii. O estimare realizată de UNODC în 2014[13] arată că, din cei 150.000 copii din Marea Britanie care au cel puțin un părinte încarcerat, 75% vor ajunge la rândul lor să comită infracțiuni.

Despărțirea

Legislația mexicană care reglementează perioada de timp pe care un copil o poate petrece în penitenciar alături de mama sa s-a schimbat de curând. Din noiembrie 2017, vârsta la care copilul părăsește instituția a fost redusă de la 6 la 3 ani. La momentul cercetării încă existau în penitenciar copii care, pentru că s-au născut înaintea intrării în vigoare a noii legi, vor rămâne 6 ani cu mamele lor. În legătură cu această modificare, mamele intervievate manifestă conformism, cele care trebuie să se despartă de copii la 3 ani consideră că este „spre binele copilului" să plece mai devreme, pentru că astfel „nu o să-și aducă aminte" de locul unde și-a petrecut prima etapă a copilăriei, iar cele care îl pot păstra cu ele până la 6 ani se declară mulțumite că îi pot fi alături mai mult timp.

Rudele de afară, în special bunicii materni, frații și surorile, sunt persoanele în grija cărora majoritatea mamelor și-au lăsat copiii pe care i-au născut înainte de perioada de detenție și tot la ei planifică să lase și copilul născut pe durata condamnării. Doar un sfert din mamele intervievate au trecut la momentul cercetării prin despărțirea de copilul născut pe timpul detenției. Acestea sunt cele care au în prezent un al doilea copil, deoarece criteriul de alegere al respondentelor studiului a fost calitatea de rezidentă a etajului alocat femeilor mame, cele care locuiesc în prezent cu copiii în penitenciar, astfel încât discuția despre despărțirea de copil a apărut întâmplător, neputând fi anticipată înaintea culegerii de date. Dintre femeile aflate în această situație, doar copilul uneia a fost preluat de Fundatia Funfay după împlinirea vârstei de 6 ani, ceilalți fiind în grija bunicilor materni. Despre despărțire, toate declară că a fost „dureroasă" și nu doresc să intre în detalii, apreciind că pentru cei de afară este imposibil de înțeles această situație. Vizitele au loc saptămânal, în cazul copiilor integrați în familie, și lunar, în cazul celui preluat de fundație. Mamele declară că țin telefonic legătura cu copiii lăsați acasă, indiferent de vârstă sau persoanele la care sunt în grijă.

O treime din mame recunosc faptul că au acasă copii victime ale bullyingului în școli (inclusiv cei născuți înainte de intrarea mamei în penitenciar), nu numai pentru situația juridică a acesteia, ci și din cauza unor afecțiuni (deficiențe de pronunție și vorbire, ADHD și obezitate) dezvoltate pe fond emoțional la momentul despărțirii de ea. Mamele atribuie această situație în principal circumstanțelor și nu și-o asumă ca eșec personal.

UNODC (2014:19), centralizând studii realizate pe copiii deținuților, confirmă faptul că în mod constant aceștia experimentează depresie, hiperactivitate, probleme de alimentație și somn, performanțe școlare reduse și manifestări agresive. Toate aceste stări se instalează pe fondul tristeții și suferinței provocate de despărțire și sunt trăiri pe care copilul nu știe să le gestioneze și poate ajunge să le exteriorizeaze într-un mod autodistructiv.

„Sunt o mamă bună"

Datele obținute în urma discuției despre provocările maternității în penitenciar pot fi structurate pe 3 direcții întâlnite în discursul tuturor participantelor: probleme întâlnite, bucurii și efecte pozitive ale maternității chiar și după gratii și nevoia de a nu fi judecate de societate.

Problemele cele mai des enunțate sunt legate de „persoanele toxice din jur" și influența pe care acestea ar putea-o avea asupra copilului, de limitările specifice detenției: „aș vrea să îl duc la grădina zoologică să vadă și el animale dar nu se poate", „nu știe ce e o mașină", „nu a văzut niciodată marea". Greutățile economice sunt descrise cel mai bine de „lupta pentru scutece", în condițiile în care penitenciarul oferă doar 5 pe săptămână, restul fiind acoperit din resursele financiare ale fiecărei mame. Pentru a-și suplimenta veniturile, mamele realizează servicii celorlalte deținute precum spălatul hainelor, curățenie în cameră ori croiesc și împletesc haine pentru copii cu materiale primite la vizită și mai apoi le vând. Rolul de mamă le „dă putere și, în mod surprinzător, toate mamele se descurcă", încât toți copiii „au strictul necesar". Cu toate că majoritatea își apreciază postura drept una „dificilă", mai ales dacă nu există sprijin din exterior, respondentele au detectat și câteva efecte pozitive ale situației în care se află: "copilul îmi dă speranță, e un impuls... aici am fost 100% mamă, afară cu primul copil nu am fost 100%, pentru că primeam ajutor", „sunt copii prin favele care o duc mult mai rău ca aici și sunt într-un pericol mai mare", „învățământul este gratuit, mâncarea la fel, copiii primesc uniformă, mamele dacă au nevoie de sfatul unui psiholog îl primesc gratuit și astea sunt lucruri pe care afară nu ți le dă nimeni", „când am rămas însărcinată mă drogam încă... după ce am rămas însărcinată am vrut să mă las și m-am dus la programul pentru dependenți".

Preocuparea pentru a nu primi etichetă de „mamă rea" a fost enunțată în diverse forme de toate respondentele, care vor ca societatea să diferențieze comportamentul criminal care le-a plasat după gratii de calitatea îngrijirii și iubirii pe care sunt capabile să o acorde copiilor, asigurând că între cele două elemente nu există corelație validă: nu fac parte din categoria mamelor rele pentru că au comis o infracțiune și nici nu s-au implicat în actul criminal pentru că au tratat cu iresponsabilitate maternitatea (în cazul celor care aveau copii înaintea intrării în penitenciar): „dragostea unei femei din penitenciar pentru copilul său nu este mai puțin valoroasă decât a oricărei alte femei". Pentru ele a fi „o mamă bună" nu este doar o calitate, este mica fărâmă de normalitate pe care și din penitenciar le-o pot oferi copiilor lor.

Concluzii

Maternitatea ocupă un loc central în viața femeii mexicane. Atunci când aceasta survine pe timpul detenției, înlocuiește toate rolurile pe care femeia le avea înaintea intrării în penitenciar, copilul fiind preocuparea ei exclusivă. Timpul petrecut alături de el capătă valențe pozitive, indiferent de locul unde cei doi se află, iar atenția este total distrasă de la grijile specifice detenției și înlocuită de cele pe care le are orice mamă. Maternitatea reprezintă un punct de schimbare pozitivă pentru femeile condamnate participante la studiu, precum și un imbold de a-și trata adicțiile. Cu toate acestea, rolul benefic al maternității survenite pe perioada detenției dă speranță și reprezintă impulsul necesar începerii unei transformări dezirabile doar în contextul condamnărilor scurte, după care femeia își continuă afară rolul activ de mamă. Studii mai vechi (Fendrich 1991, Morgan 1993), dar și actuale (RAN, 2018) arată că riscul de recidivă este diminuat pentru persoanele care întreține și dezvoltă pe durata detenției relații strânse de atașament cu membrii familiei, acestea funcționând ca „factor al reabilitării" (Ilie, 2019:52); însă, cu cât durata condamnării este mai lungă după despărțirea de copil, cu atât impulsul se pierde, iar mama tinde să revină la starea de dinainte.

Dacă pentru femeie maternitatea aduce beneficii, fiind de fapt o strategie egoistă de eludare a consecințelor condamnării, un refugiu emoțional și o dovadă de rebeliune, dat fiind faptul că într-un spațiu unde drepturile îi sunt limitate, iar acțiunile dictate de legi și regulamente, ea arată că încă își poate hotărî singură viitorul (a rămâne însărcinată și a deveni mamă este printre puținele decizie liberă ale femeii captive și cu siguranță cea mai importantă), nu același lucru se întâmplă pentru copil. Acesta, la ieșirea din penitenciar, este predispus însingurării, fricii și rușinii, fiind un copil involuntar abandonat de mama care îi lasă moștenire stigma condamnării sale. În acest context, discuția despre femeile care hotărăsc să devină mame în timp ce își desfășoară condamnarea în penitenciar stârnește controverse legate de egoismul și moralitatea alegerii făcute, ținând cont atât de limitările și pericolele spațiului unde are loc socializarea primară, dar și de poziția de vulnerabilitate la care acesta este expus odată cu părăsirea penitenciarului.

Toate respondentele presupun ca societatea le-a uitat și nu este interesată de ele, considerându-le femei de evitat, viclene și rele. Revendicarea lor vizează în primul rând normalitatea de „mamă bună", lăsând să se înțeleagă că acesta este statutul cel mai important și ultimul pe care ar accepta să îl piardă.

Studiul maternității în cel mai mare penitenciar de femei din Mexic deschide discuția despre utilitatea implementării sau a utilizării în practică a măsurilor legislative care să țină cont de costurile încarcerării femeii, în special ale femeii-mamă care, în interesul sperior al copilului său are nevoie de ocrotire și justiție sensibilă la gen.

Note:

1. În 1879 doctorul britanic James Crichton-Browne confirmă observațiile efectuate în Franța și conchide că bărbații au creierul mai gr,eu decât femeile.
2. https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_12.pdf.
3. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf.
4. https://datos.bancomundial.org/indicador/SP.DYN.TFRT.IN?locations=MX.
5. https://www.inegi.org.mx/temas/hogares/.
6. http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LNEP_090518.pdf.
7. http://www3.contraloriadf.gob.mx/prontuario/index.php/normativas/Template/ver_mas/66702/31/1/0.
8. https://www.cndh.org.mx/sites/all/doc/sistemas/DNSP/DNSP_2019.pdf.
9. https://penitenciario.cdmx.gob.mx/poblacion-penitenciaria.
10. https://www.cndh.org.mx/sites/default/files/doc/Informes/Especiales/2015_IE_MujeresInternas.pdf.
11. https://observatorio-de-prisiones.documenta.org.mx/archivos/4053.
12. Documentul studiat în vederea alegerii penitenciarului a fost o centralizare a datelor statistice puse la dispoziție de toate penitenciarele mexicane, realizată de Institutul Național de Statistică și Geografie (INEGI) Mexic http://www.cdeunodc.inegi.org.mx/unodc/wp-content/uploads/2018/01/en_numeros2.pdf p.19.
13. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women_and_imprisonment_-_2nd_edition.pdf p. 17.

Bibliography:

Aguilera Reija, Margarita. "Mujeres encarceladas" ["Incarcerated woman"]. *Revista Derechos Humanos APDHA*, no. 1 (2010): 6-8, 3 august 2010. https://www.apdha.org/webanterior/media/1mujer_pobreza.pdf.

Balaș, Ilinca. "Perspective Jungiene. Femeia schelet sau o poveste despre feminitate" ["Jungiene Perspectives. The skeleton woman or a story about femininity"], 1 septembrie 2020. http://www.cercetari.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Extrase%20C.F.P.%20anul%209,%20nr.%201%20[2017]/ILINCA%20BALAS,%20Femeia%20schelet%20sau%20o%20poveste%20despre%20feminitate.pdf.

Briseño, Marcela. "Garantisando los derechos humanos de las mujeres en reclusion" ["Guaranteeing human rights for women in detention"]. *Instituto Nacional de la Mujer,* Mexic, 1 septembrie 2020. http://cedoc.inmujeres.gob.mx/documentos_download/100793.pdf.

Canadian Psycological Association. "Marriage of Same-Sex Couples – 2006 Position Statement", 29 august 2020. https://web.archive.org/web/20090419195945/http://www.cpa.ca/cpasite/userfiles/Documents/Marriage%20of%20Same-Sex%20Couples%20Position%20Statement%20-%20October%202006%20%281%29.pdf.

Cameron, Paul. "Children of homosexuals and transsexuals more apt to be homosexual." *Journal of Biological Science Cambridge* vol. 38, no. 3 (2006): 413-418.

Fauvel, Aude. "Crazy brains and the weaker sex: the British case (1860-1900)." *CLIO Woman, Gender, History*, no. 37 (2013): 27-44.

Fendrich, Michel. "Institutionalization and parole behavior: Assessing the influence of individual and family characteristics." *Journal of Community Psychology*, vol. 19 (1991): 109 – 122.

Gutiérrez Sánchez, Teresa "El 10 de Mayo - Día de la Madre en México o de Cómo Imponer un Modelo de Maternidad" ["May 10 - Mother's Day in Mexico or How to Impose a Model of Maternity"]. *Revista Xihmai* 12, no. 23 (2017): 45-60.

Ilie, Simona, Cristina Tomescu, and Lucian Rotariu, eds. *Viața în detenție: sistem și calitate* [Life in detention: system and quality]. Bucharest: Pro Universitaria, 2019.

Miller Suasan. *Victims as offenders: The paradox of woman's violence in relationships*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2005.

Morgan, K. D. "Factors influencing probation outcome: A review of the literature." *Federal Probation* 57, no. 2 (1993): 23– 29.

Muñiz Gallardo, Erika, and María Elena Ramos Tovar. "Presión social para ser madre hacia mujeres académicas sin hijos" ["The social pressure to be a mother for childless academic women without children"]. *Revista de Ciencias Sociales y Humanidades* 28, no. 55 (2019).

New Economic Fundation. "Unlocking value: How we all benefit from investing in alternative prison for woman offenders." https://neweconomics.org/uploads/files/6533e0a82395680 2b3_1om6buwft.pdf.

Radicalisation Awareness. "*The role of family and social networks in the rehabilitation of (violent) extremist and terrorist offenders",* 29 august 2020. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-p-and-p/docs/ran_pp_role_family_social_networks_rehabilitation_extremist_terrorist_offenders_06-07_03_2018_en.pdf.

Steffensmeier, Darrell, and Allan Emilie. "Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending." *Annual Review of Sociology* 22 (1996): 459-87.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *Handbook on Woman and Inprisonment.* 2014. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women_and_imprisonment_-_2nd_edition.pdf.

Valdeon, Roberto. "Dona Marina/La Malinche A historical approch to the interpreter/traitor." *Target Jurnal* 25, no. 2 (2013): 156–179.

Wolfe, Taby. "Counting the cost: The social and financial consequences of woman's imprisonment." 1999.